

Vlaanderen
is erfgoed

Beschermingsdossier Eendenkooi van Merkem in Houthulst (Merkem)

Monument

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

Beschermingsdossier:

'Eendenkooi van Merkem', Houthulst (Merkem),
Oostbroekstraat zonder nummer – monument

INHOUDELIJK DOSSIER

Dossiernummer: 4.001/32006/104.1

Koen Himpe

15/01/2018

INHOUDSTAFEL

1.	Beschrijvend gedeelte	4
1.1.	Situering	4
1.2.	Historisch overzicht (gedeeltelijk naar Verstraeten, Karelse en Zwaenepoel, 2008 en 2011 en Zwaenepoel, 2009 en 2011 en Zwaenepoel en Verhaeghe, 2011)	4
1.3.	Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken.....	9
1.4.	Fysieke toestand van het onroerend goed	10
2.	Evaluerend gedeelte	11
2.1.	thematisch-typologische situering	11
2.2.	Evaluatie van de erfgoedwaarden	11
2.3.	Motivering van het type bescherming.....	14
2.4.	Motivering van de afbakening van de bescherming	14
2.5.	Juridische toestand.....	15
2.5.1.	Onroerend Erfgoed:	15
2.5.2.	Ruimtelijke Ordening:	15
2.5.3.	Natuur en Bos:	15
2.5.4.	Landbouw en Visserij:	15
2.5.5.	Water:	15
3.	Beheersvisie	16
3.1.	Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed	16
3.2.	Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed.....	17
3.3.	Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed.....	18
4.	Bronnen	18
5.	Bijlagen bij het inhoudelijk dossier	20
5.1.	Omgevingsplan bij de bescherming	20
5.2.	Fotobijlage	20
5.3.	Documentatie	20
5.4.	Criterionota	20

1. BESCHRIJVEND GEDEELTE

1.1. Situering

De eendenkooi van Merkem, gelegen in de IJzerbroeken nabij het gehucht De Knocke en het grote spaarbekken van het drinkwaterproductiecentrum De Blankaart, hoort vanouds bij het kasteeldomein van Merkem, waarvan het kasteel de Coninck de Merckem gelegen is in de dorpskern. Anne-Marie de Coninck de Merckem, de oudste dochter van Baron Pierre de Coninck de Merckem, trouwt in 1939 met Jean Harou. Monique de Coninck de Merckem, een andere dochter, trouwt in 1946 met Baron Roger van Caloen. Na de dood van Baron Pierre de Coninck de Merckem, erfde Monique de Coninck de Merckem de eendenkooi van haar vader in 1967. Na de dood van Monique de Coninck de Merckem verkreeg Etienne Harou de eendenkooi in 2015.

De eendenkooi bezit een kooiplas met vier resterende vangpijpen. De kooiplas is omgeven door een rechthoekig, omgracht kooibos. De eendenkooi is niet ontsloten door wegen en is slechts bereikbaar over de omliggende hooilanden aansluitend bij de Oostbroekstraat en Vijfhuizenstraat (Merkem). Voor een algemene beschrijving van de werking van een eendenkooi wordt verwezen naar de criterianota 'Eendenkooien in Vlaanderen' (Onroerend Erfgoed, 2017).

1.2. Historisch overzicht (gedeeltelijk naar Verstraeten, Karelse en Zwaenepoel, 2008 en 2011 en Zwaenepoel, 2009 en 2011 en Zwaenepoel en Verhaeghe, 2011)

Het kasteeldomein van Merkem heeft een geschiedenis die minstens teruggaat tot de vroege 12de eeuw. Omstreeks 1130 werd door de Ieperse monnik, latere aartsdiaken en kroniekschrijver Walter van Terwaan (circa 1085-1132) een motte bij de kerk van Merkem omschreven. Deze castrale motte, waarrond zich later de kasteelsite ontwikkelde, was tevens de hoofdzetel van de heerlijkheid Merkem die sedert 1100 eigendom was van verschillende adellijke families waaronder de geslachten Grammene (tot 1351), Van Moerkerke (tot 1419), Villain (tot 1460), Halewijn (tot 1609), de Merode (tot 1764), Van Outryve (tot 1797) en de Coninck de Merckem (vanaf 1815).

De opeenvolgende kasteelsites in Merkem werden meermaals vernield, waarna ze telkens werden heropgebouwd. In 1381 brandde het kasteel dat toebehoorde aan het geslacht Van Moerkerke af en in 1566, tijdens de godsdienststroeibelen, werd het kasteel opnieuw verwoest en later heropgebouwd door de familie de Merode. In 1764 werd het kasteel hoogstwaarschijnlijk door ridder Jean Jacques van Outryve rijkelijk verbouwd waarbij ook een ruim kasteelpark werd aangelegd. In de eerste helft 19de eeuw onderging het kasteel een aantal bijkomende verbouwingen onder impuls van de familie de Coninck de Merckem. Tijdens de Eerste Wereldoorlog werden het kasteel en bijhorend park, dat in het Duitse verdedigingssysteem was opgenomen, volledig verwoest. Het kasteel werd vanaf 1923, in opdracht van de familie de Coninck de Merckem, wederopgebouwd naar ontwerp van architect Jules Coomans in een vrije interpretatie op de Vlaamse renaissancestijl (naar Missiaen en Vanneste, 2006).

De oudste vermelding van een eendenkooi in Merkem gaat terug tot 1591, wat wordt afgeleid uit de benaming van de redoute '*Ter Kooie*', één van de 26 sperfortjes gelegen langs de IJzer en de Ieperlee (Pieters, 1885). Bij de opsomming van de eigendommen van de *Seigneurie de Merckem* was in 1620 reeds sprake van '*eene vrye voghelrie, swanerie ende rijgherie*', wat door Baron Charles de Coninck de Merckem (1836-1906) in 1878, op basis van bewaarde archiefstukken van de familie Halewijn, werd geïnterpreteerd als '*une chasse aux canards, aux oiseaux, aux hérons et aux cygnes*'. In 1644 werd een beschrijving opgemaakt van '*2 parscheelen, d'eerste is de gone waer de Canarderie ofte aendekoye is opstaende*'. In hetzelfde jaar was er ook sprake van '*De Eyntvo(l)gel Coye, (...) was alsdan groot 11 G; en alnu maer 9 G 613, en is het 2de leen gehouden van Merchem*'. De heer

van Merkem hield ook een leen genaamd *'le 118 fief: un canard sauvage à la St-Bavon'* waarover evenwel geen nadere gegevens bekend zijn. Vermits de meeste lenen een middeleeuwse oorsprong hebben, is het waarschijnlijk dat de eendenkooi van Merkem als constructie aanzienlijk ouder is dan de eerste expliciete vermeldingen uit het einde van de 16de eeuw.

Het omliggende landschap was vermoedelijk al vanaf de 12de eeuw, maar zeker vanaf de 13de eeuw een uitgestrekt graslandgebied waarin het veen systematisch ontgonnen werd door middel van radiale smalle percelen vanuit de oude loop van de IJzer (Termote en Himpe 2001). Derhalve was het een zeer geschikt pleistergebied voor watervogels. Het *'Kooivaardeken'* (op recentere kaarten vervormd tot Koevaartje) tenslotte, is al vanaf 1699 bekend als watergang nabij Merkem en Woumen.

Eén van de vroegste en mogelijk oudste afbeeldingen van de eendenkooi van Merkem is deze op een 17de-eeuwse handgemaakte kaart van Luitenant-Generaal Jean Boulengier op inkt en aquarel. Op de kaart wordt de *'Canarderie'* voorgesteld met een vrij groot bouwvolume in of rond de eendenkooi. Van deze constructie zijn geen nadere gegevens bekend. De opmaak van deze kaart wordt gesitueerd tussen 1672 en 1696 (schriftelijke mededeling C. Vandewalle). Ook op een vroege gravure van het Fort De Knocke door de Franse ingenieur Sébastien Pontault de Beaulieu, voorganger van bekende vestingbouwkundige Sébastien le Prestre de Vauban, uit de tweede helft van de 17de eeuw is een *'canardiere'* afgebeeld, net als op een anoniem militair plan op aquarel uit 1694. Op deze documenten wordt telkens een bomenrijke depressie gesuggereerd. Door rentmeester de Moucheron, in dienst bij Graaf de Merode in Merkem, wordt genoteerd: *'qu'il n'a fait aucun profit pendant l'année 1706 dans la canardière, à cause que depuis le mois de susdit temps, il a eue des troupes tout du long des lignes qui ont chassé et épouvanté les canards sauvages.'* In het daarop volgende jaar werden opnieuw geen inkomsten geboekt: *'à cause qu'elle a été inondée pendant plusieurs mois et que pendant l'année 1708 la dite canardière at été entièrement pillée, et les canards privés ayant été enlevés par les fourrageurs des alliés'*.

Op de militaire kaart van de ingenieurs-geografen Claude en François Masse (opnamedatum 1729-1730) wordt de eendenkooi schematisch ingetekend als een vierkante plas met omgrachtingen. De plaatsnamen *'De Coye'* en *'Vrye Voghelrye'* werden nog vermeld in 1772 (De Flou, 1928), maar de eendenkooi zelf werd vreemd genoeg niet afgebeeld op de kabinetskaart van graaf Joseph de Ferraris (opnamedatum 1770-1778), noch op de kaart van Vandermaelen (circa 1850). Op de 19de-eeuwse topografische kaartenreeksen wordt de eendenkooi van Merkem wel consequent afgebeeld. Op de vroegste editie van het *dépôt de la Guerre* (opnamedatum 1861) en op de beide edities van het Militair Cartografisch Instituut erna (opnamedata 1883 en 1911) wordt een magneetvormige plas voorgesteld. Hier zouden in principe twee zuidwaarts gerichte vangpijpen kunnen worden verondersteld. Maar het is evengoed mogelijk dat door het afgesloten karakter van de eendenkooi nooit een nauwkeurige intekening van de oorspronkelijke vorm van de constructie op deze laatste kaarten is gemaakt. Ook de vroege kadastrale documenten uit de 19de eeuw scheppen hierin geen klaarheid, omdat enkel het rechthoekige, omgrachte perceel van de eendenkooi wordt voorgesteld. Op de Atlas der Buurtwegen (circa 1845) wordt in het perceel wel *'De Vogelkooi'* genoteerd.

In een prozaïsche aantekening uit 1918, maar mogelijk gebaseerd op vroegere herinneringen, wordt de eendenkooi van Merkem geassocieerd met *'De Vogelhutte'*, een benaming die ook bekend is van een landelijke herberg op de linkeroever van de IJzer nabij het gehucht De Knocke: *'Over de vijver stonden de 'Vijf Huizen' en rechts om, alleene en bloot, een sneeuw wit doeningske (...) Voor ons groende een eiland 'De Vogelhutte' beplant met wilgen en hooge populieren, waar de jagers der streke, met temme en geleerde haanden, de wilde vogels wisten in hunnen netten te vangen'* (Vandergucht, 1918).

Tijdens de Eerste Wereldoorlog raakt de eendenkooi en het kooibos grotendeels vernield. Het laaggelegen gebied tussen Merkem, Drie Grachten, Luigem, Vijfhuizen en De Blankaart behoorde tot de Duitse sector, maar met de inundatie van de IJzervlakte -door het Belgische leger ingesteld vanaf eind oktober 1914 tot midden oktober 1918- lag de constructie de facto in een niemandsland (Dewit, 1920, Thys, 1922, Deguent 1929, Termote en Himpe, 2001, Van Driessche, 2012). Op een Duitse *Stellungskarte* van 20 juli 1917 wordt de overstroomde eendenkooi aangegeven met een rechthoekige kooiplas zonder vangpijpen, en vertaald als '*Ententeich*'. Op een nauwkeurige Belgische militaire kaart van 8 oktober 1917 wordt de eendenkooi of '*Canardiére*' andermaal afgebeeld, en opnieuw met een min of meer rechthoekige kooiplas zonder vangpijpen. Aan de noordzijde van de eendenkooi wordt minstens één mitrailleurpostje weergegeven, als vooruitgeschoven onderdeel van een Duitse verdedigingslinie tussen de gehuchten Luigem en Vijfhuizen. Naast de schade door de langdurige overstroming zullen er vermoedelijk ook vernielingen zijn aangebracht door herhaalde artilleriebeschietingen. Dit blijkt onder meer uit een foto-opname door de Belgische Majoor Chargois gedateerd 21 december 1917, met als ondertekening '*Passerelle allemande à travers l'inondation, à la Canardiére, près de Vijfhuizen: l'eau est gelée*'. Deze opname, gepubliceerd in 1919 in een boekwerk van Professor J. Massart, kan vrijwel zeker geïdentificeerd worden met de eendenkooi van Merkem (schriftelijke mededeling M. Becuwe). Op vier bekende Britse militaire luchtfoto's uit de zomer van 1917 kan de structuur van de eendenkooi voorlopig niet precies afgeleid worden.

Na de grondige vernieling tijdens de Eerste Wereldoorlog moet de eendenkooi in 1919, op initiatief van baron Pierre de Coninck de Merckem (1882-1963), zijn heraangelegd. Over de basisstructuur van deze heraanleg zijn geen nadere details bekend. Mogelijk is toen een eendenkooi van het klassieke rogge-ei-type ontstaan, hoewel op basis van bewerkte digitale luchtfoto's (DHM-II, 2013-2015) en de daarop zichtbare reliëfsporen ook kan verondersteld worden dat er, zoals voorheen (?), een kooiplas werd hersteld met slechts één noordelijke gebogen vangpijp. Dit reliëfspoor kan anderzijds ook een relict zijn van een toevoersloot vanuit de omlopende gracht rond het kooibos naar de kooivijver.¹ Bij de heraanplant van het kooibos zijn naar verluidt zowel struiken, knotbomen als opgaande bomen aangeplant, waaronder eiken, populieren, essen, wilgen, vlieren en meidoorns. Geregeld zijn er bomen bijgeplant. Over het al dan niet gerichte hakhoutbeheer in het kooibos zijn er tegenstrijdige mededelingen opgetekend tijdens interviews met lokale zeggelieden.

Van de na de Eerste Wereldoorlog heropgebouwde eendenkooi in Merkem is wel bekend dat er (opnieuw) één of meerdere houten vangpijpen werden geplaatst, minstens gedeeltelijk bestaande uit vlechtwerk van '*rode wiedaauw*', feitelijk een Canadese kornoelje (*Cornus sericea*). In het kooibos en ook in de ommuurde moestuin van het kasteel bevindt zich een relictpopulatie van deze kornoeljesoort met rode twijgen. Alleen de onderste tien tot twintig centimeter werden niet dicht gevlochten, zodat men het slijk uit de vangpijpen kon verwijderen. Boven dit vlechtwerk werden de vangpijpen overspannen met een handgeknoopt of -gebreed net dat over halfronde houten beugels of hoepels was gespannen. Van deze vangpijp(en) zijn uitzonderlijke foto-opnames bewaard. Het kooihuisje, waarvan de originele inplantingsplaats niet bekend is, was toen naar verluidt deels opgebouwd uit riet.

In 1959 stond de kooiplas tijdelijk volledig droog en is de eendenkooi volledig vernieuwd. Het blijft een hypothese dat de eendenkooi van Merkem volgens het klassieke rogge-ei-type pas dan is ontstaan. Uit twee interviews in 2008 met Barones Françoise de Coninck de Merckem (°1926) blijkt dat haar vader, baron Pierre de Coninck de Merckem, bij deze heraanleg inspiratie heeft opgedaan in de eendenkooien van Meetkerke, Bornem en twee

---

¹ Hiervoor wordt verwezen naar de vormelijke gelijkenis met de eendenkooi van Meetkerke, waar vroeger eveneens een dergelijke sloot aanwezig was (Rodts, 1984).

andere, maar niet nader bekende constructies in Nederland.² De kooiplas is toen met behulp van twee graafkranen uitgediept, waarna de oevers met betonnen platen zijn verstevigd. Eén of meerdere houten vangpijpen zijn toen vervangen door pijpen opgebouwd met betonnen platen en gerecupereerd ijzer. Over de vangpijpen waren halfronde ijzeren beugels uit betonijzer opgesteld die overspannen waren door kippengaas van gegalvaniseerd ijzer. Ook blijkt dat men op het einde van de vangpijp, geheel volgens een originele Oud-Vlaamse praktijk, een vangfuiknet kon aanhechten. De vangpijpen waren iets ongelijk in lengte en afgeboord met 6 tot 8 kortschermen van 4 m en een laatste van 5 m. De dikke rietmatten van de diverse schermen werden gesteund door een constructie met gerecupereerde spoorstaven en betonijzer en plaatselijk ook met gerecupereerde houten spoorwegdwarsliggers. Langs delen van het kooipad en op de verhoogde berm langs de kooiplas komen heestermassieven van sneeuwbes voor, die toen wellicht werden aangeplant als extra beschutting langs de loopschermen.

Bij de heraanleg in 1959 is ook het kooihuisje vervangen door een bakstenen exemplaar met betonnen dak. In dit huisje, afgesloten door een houten deur, is een betonnen bak gemaakt om het voeder waarmee de eenden naar de vangpijpen werden gelokt te bewaren. Binnenin was er ook een houten rustplank gemonteerd en twee kleine loervenstertjes lieten toe om de aanwezigheid van watervogels in te schatten. Het vangfuiknet of de kooizak werd te drogen gehangen aan ijzeren rekken en haken, zowel aan de binnen- als aan de buitenzijdes van het kooihuisje. Het riet voor de schermen werd voornamelijk gesneden in De Blankaart, maar ook langs de watergangen in het Oostbroek of bij de Knockebrug. Dat gebeurde met een pik en pikhaak, in de winter, bij voorkeur als het water dichtgevroren lag. In het voorjaar werden de rietschermen telkens hersteld. Met een ijzeren haak werden deze zogenaamde '*rietschutsels*' aangebonden. Ook van deze heraanlegfase zijn foto-opnames bewaard.

Het kooibos is minstens sinds de eerste helft van de 19de eeuw afgesloten door een brede gracht die via een noordelijke verbinding aansluit op het '*Kooivaardeken*' of Koevaartje. De kooimannen kwamen langs deze zijde met een bootje of '*schute*' naar de eendenkooi gevaren. Daarbij werd ingescheept aan de achterzijde van het kasteeldomein en gevaren via het Engelandelft of '*Den Dulf*' en het Koevaartje of '*Kooivaardeken*' (mondelinge mededeling I. Desot).

Het is pas op de eerste editie van de topografische kaart van het Nationaal Geografisch Instituut (opnamedatum 1965) dat er een duidelijke kooiplas van het rogge-ei-type wordt gekarteerd, met vier herkenbare vangpijpen. Op deze uitgave is aan de zuidzijde van de eendenkooi, toen aangeduid als '*eendekom*', ook een kooipad aangeduid dat via een brugje of loopplank over de gracht omhoog in zuidwestelijke richting en, via nog een tweetal overbruggingen van waterlopen, aansluit op de Westbroekstraat. Later werd deze loopplank vervangen door een passerelle van twee betonnen straatpalen. Het kooibos zelf werd later ook afgesloten door een gerecupereerd ijzeren toegangspoortje.

Er wordt beweerd dat de bouw van de nabijgelegen eendenkooi van De Blankaart op het grondgebied van Woumen geïnspireerd is op deze van de eendenkooi van Merkem. Hoewel deze kooi jonger is dan de eendenkooi van Merkem is dit niet zeker. De eendenkooi van De Blankaart werd in opdracht van Gustave de Coninck de Merckem (1837-1895), jongere broer van Charles en woonachtig op het Kasteel van Woumen, aangelegd omstreeks 1860. Het is wel aangetoond dat de 19de-eeuwse kooimannen in beide kooien familiebanden hadden. De zogenaamde '*koyers*' op de eendenkooi van Merkem waren opeenvolgende leden van de familie Decap, waaronder Amandus Decap (1837-1916), zijn echtgenote Rosalie Dekeirel (1845-1940) en hun zoon René Decap (1875-1931) (schriftelijke

---

² Een gelijkaardig verhaal wordt opgetekend bij de eendenkooi van Meetkerke, waarvan beweerd wordt dat graaf Leon Lippens in 1957 inspiratie opdeed na bezoeken aan de eendenkooi van Bornem en twee Nederlandse constructies (Desmet, 2012). De eendenkooi van Meetkerke is evenwel reeds met zekerheid in de 17de eeuw als constructie volgens het rogge-ei-type bekend.

mededeling F. Verhaeghe).³ Voorafgaand aan deze familie was een zekere Louis Leeman aangesteld als 'kooybaes' op de eendenkooi van Merkem (schriftelijke mededeling F. Verhaeghe). Na de familie Decap trad de familie Van Peperstraete op als laatste actieve kooiersfamilie in Merkem, met Arsène en zoon Gerard Van Peperstraete. Ook Georges Calliau, destijds hovenier op het kasteel van Merkem, was een betrokken persoon, in die mate dat hij jaarlijks meehielp aan het herstel van de vangpijpen in de eendenkooi. Maria Van Peperstraete, dochter van Arsène, hielp mee met het knopen of breien van de netten van de vangpijpen en de fuiken. Ivan Desot, schoonzoon van de Gerard Van Peperstraete, was voor het verbod op het gebruik van eendenkooien in 1972, nog hulp-kooiman. In bijberoep bleef hij jachtwachter voor alle eigendommen van de familie de Coninck de Merckem in Merkem.

Aanvankelijk werd er in de eendenkooi van Merkem gekooid van juni tot begin maart. Later gebeurde dit van eind juli tot februari. In augustus-september werden de eenden gevangen die in streek gebroed hadden en vanaf oktober werden de vroegste trekeenden gevangen. Op de kooiplas konden wel 5.000 eenden zitten. Die waren echter 'verbrand', want lieten zich niet vangen. Deze eenden vormden wel de zogenaamde vliegstaal waarmee andere, nieuw aangekomen eenden, naar de kooiplas toekwamen. Een tiental staleenden, in Merkem 'roepers' genaamd, werden meest met geplette haver gevoerd. Die had het voordeel ten opzichte van andere granen dat het bleef drijven op het water. Het uitstrooien van de haver gebeurde net voor het kooien, zodat daarbij geen extra voedsel nodig was. Er werd ook wel bijgevoerd met gerst, gras, eendenkroos of hennepzaad. De 'roepers' waren afgericht met een fluitje dat de kooiman liet horen bij het begin van het vangen. Dit lokfluitje is bewaard gebleven bij de familie van de laatste kooiman. Bij de vangst werd naar algemeen gebruik een ros kooihondje gebruikt. De onverharde kooipaden die volledig rond het kooibos en bij de vangpijpen waren aangelegd, werden zo goed mogelijk geveegd zodat er tijdens het vangen geen takjes lagen. Bij het betreden van het pad zouden krakende takjes de pleisterende eenden op de kooiplas en op de brede zijbermen immers kunnen doen opschrikken, wat de jacht ernstig verstoorde. In de geschikte periodes werd dagelijks gekooid, doorgaans in de vroege voormiddag.

In Merkem ging de helft van de gevangen eenden naar de kooier en de andere helft naar de eigenaar. De eenden werden verkocht aan wildhandelaars, voornamelijk te Roeselare. In de wettelijk toegestane periode werden hoge aantallen eenden gevangen voor consumptie, hoewel exacte vangstcijfers niet bekend zijn. Baron Pierre de Coninck de Merckem moest zich destijds in een proces verdedigen tegen enkele jagers die beweerden dat hij meer dan 2.000 eenden ving voor de aanvang van de jacht. Per uitzondering werden wel eens andere dieren verschalkt. In 1962 werd in de eendenkooi van Merkem bijvoorbeeld een Siberische taling gevangen. Het opgezette dier bleef bewaard op het kasteel van Merkem.⁴

Vanaf omstreeks 1960 werd in de eendenkooi van Merkem door mede-eigenaar Baron Roger van Caloen (1912-1985), gehuwd met barones Monique de Coninck de Merckem (1920-2012), voor het eerst ringwerk voor wetenschappelijke doeleinden verricht.⁵ Dit gebeurde na de wettelijke sluitingsdatum van de vangst voor consumptie. Van de geringde eenden zijn talrijke terugmeldingen bekend onder meer uit Noord-Europese landen en uit Aziatisch Rusland, soms meer dan 5.000 km verwijderd van de eendenkooi van Merkem. Het ringwerk werd ook aangevuld door leden van Tringa, de vogelringgroep rond conservator Paul Houwen (1933-1991), die daarnaast als ringer vooral actief was op Station 4 – De Blankaart. Dit ringen gebeurde niet volgens het klassieke systeem met een

³ In de eendenkooi van De Blankaart waren achtereenvolgens Valentin Decap, Desiré Decap en André Decap in dienst als kooimannen.

⁴ Het kasteelinterieur bevat onder meer ook muurdecoraties waarop jachtwild als geliefkoosd thema is afgebeeld.

⁵ Heel waarschijnlijk werd dit initiatief gestimuleerd door Graaf Leon Lippens, die de eendenkooi van Meetkerke vanaf 1956 tot 1964 in huur nam van eigenaar Thierry van Outryve d'Ydewalle en daar, samen met conservator André Rodts, ook watervogels ringde.

kooihond. Alleen de eenden die bij toeval de vangpijpen inzwommen, werden geringd. Na het wettelijke verbod om eendenkooien te gebruiken, probeerde Baron Roger van Caloen nog de toelating te krijgen om verder te ringen in de kooi maar dat werd niet toegestaan. Toen er omstreeks 1970 plannen rezen om een groot waterspaarbekken van 60 hectare groot aan te leggen, dreigde de eendenkooi van Merkem verloren te gaan. Mede-eigenaar Roger van Caloen overwoog daarom de eendenkooi te laten beschermen. Toen de inplanting van het spaarbekken in 1972 uiteindelijk vastlag en de kooi bleek behouden te kunnen blijven, werd uiteindelijk geen procedure opgestart (mondelinge mededeling Familie Harou).

In het kooibos in Merkem was er al in 1916 een reiger- en aalscholverkolonie gevestigd. Er broedden jaarlijks ongeveer 200 koppels, tot men in 1922 alle hoge bomen omhakte, nadat ze eerder door de langdurige militaire inundaties waren afgestorven. In 1954 waren er opnieuw 4 of 6 broedsels van blauwe reiger en in 1971 kwamen er ook exemplaren uit de kolonie van De Blankaart naar het kooibos van Merkem over. Het aantal broedparen groeide tot 159 in 1982 en daalde in 1996 tot 17. Na hun systematische bestrijding waren aalscholwers vele decennia afwezig op de eendenkooi van Merkem. Pas na de herintroductie van deze soort op De Blankaart vanaf 1965 en de eerste broedsuccessen daar tussen 1970 en 1976 en vervolgens opnieuw vanaf 1993, kwamen zich weer aalscholwers in het kooibos van Merkem vestigen. (Verheyen, 1966 en Anselin, Devos en Kuijken, 1998). De aalscholwers hebben de reigers tegenwoordig grotendeels verdreven. Momenteel zijn er jaarlijks een 80-tal nestplaatsen van aalscholver bezet. In 2008 waren er nog 240 nesten aanwezig.

1.3. Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken

De eendenkooi van Merkem bewaart vier vangpijpen en één mogelijk relict van een oudere vangpijp of van een toevoersloot. De bewaarde vangpijpen sluiten aan op een kooiplas van ongeveer 0,4 ha groot. De kooiplas is gedeeltelijk verland. Het perceel met het omgrachte kooibos erbij beslaat een oppervlakte van ongeveer 2,8 ha. De deels dichtgeslibde gracht heeft een gemiddelde breedte van 3 m. De noordelijke grachtverbinding tot aan het Koevaartje heeft een lengte van ongeveer 30 m en een breedte van ongeveer 3 m.

De huidige vormgeving van de eendenkooi is volgens het rogge-ei-type zoals laatst heringericht in 1959, waarbij in elke hoek van de kooiplas gekromde vangpijpen zijn aangelegd, die telkens afbuigen naar het kooibos toe. Op de lange zijdes van de kooiplas komen telkens brede bermen voor. In de oeverstroken van de kooiplas en bij de aanzet van de vangpijpen komt een oeverbeschoeiing met betonplaten voor.

Alle vangpijpen zijn gebaseerd op het Oud-Vlaamse vangpijptype en bewaren sporen van een inrichting met halfronde ijzeren beugels uit betonijzer die nog gedeeltelijk overspannen zijn door kippengaas van gegalvaniseerd ijzer. De maaswijdte van het ijzergaas bedraagt 5 cm. Nabij het uiteinde van enkele vangpijpen zijn ijzeren pinnen bewaard om het vangfuijkniet vast te zetten. Ongeveer om de meter volgen de steeds lager wordende beugels op elkaar. De beugels bij het begin van de vangpijpen ontbreken waarschijnlijk waardoor hiervan geen exacte maten bekend zijn. Vermoedelijk waren deze ongeveer 4 m hoog en 4 m breed. De laatste beugel is ongeveer 40 cm hoog en 60 cm breed. De vangpijpen hebben een gemiddelde lengte van ongeveer 50 m, maar verschillen lichtjes in lengte.

Langs de kooiplas en langs de vangpijpen komen ook nog fragmenten voor van steunconstructies voor loopschermen, kortschermen en blindschermen, bestaande uit gerecupereerde spoorstaven en betonijzer en plaatselijk ook met recupereerde spoorwegdwarsliggers. De schermen zelf ontbreken maar bestonden oorspronkelijk uit dikke rietmatten.

Nabij de zuidoostelijke vangpijp staat een bakstenen kooihuisje afgedekt met een betonnen dak. Het grondvlak van deze constructie meet 2m30 bij 1m50. Het kooihuisje bewaart een houten toegangsdeur en twee kleine onbeglaasde loervenstertjes. Aan zowel de buitenzijde als de binnenzijde bevinden zich ijzeren rekken en haken om fuiknetten op te hangen. In het kooihuisje is nog een betonnen voederbak opgesteld en zijn er sporen van bakstenen steunen waarop een rustplank was gemonteerd. In het kooihuisje bevindt zich tenslotte een ijzeren haak van ongeveer 50 cm, gevat in een houten steel, waarmee de rietschermen werden aangebonden.

Het kooibos bestaat uit een ijl alluviaal bos van schietwilg, zwarte els, gewone es, zomereik, dauwbraam, gewone braam, éénstijlige meidoorn, Gelderse roos, gewone esdoorn, gewone vlier, hondsroos, sleedoorn, hazelaar, deels ingeplant met cultuurpopulier, sneeuwbes en enkele exemplaren van grauwe abeel, linde, moerasedik en Canadese kornoelje. Het kooibos is aan de noordzijde onregelmatig en aan de zuidzijde regelmatig begreppeld. Nabij de zuidwestelijke vangpijp staat een forse schietwilg (stamomtrek 4m07 op anderhalve meter hoogte). Door het uitvallen van de cultuurpopulieren worden de zomereiken in de opperhoutlaag stilaan dominant (zwaarste gemeten stamomtrek 1m99 op anderhalve meter hoogte). In de kruid- en moslaag komt onder meer bosandoorn, dagkoekoeksbloem, fijn laddermos, fluitenkruid, gele lis, gewone berenklauw, gewone kropaar, gewoon dikkopmos, grote brandnetel, haagwinde, hondsdrif, hop, oeverzegge, pitrus, riet, rietgras, ruw beemdgras, vogelmuur en wolfspoot voor.

In het kooibos zijn sporen van vroegere perceelsgrachten en ontwateringsgreppels en ook een mogelijk restant van een vroegere noordelijke vangpijp of van een toevoersloot. Heel waarschijnlijk bevinden zich onder de opgeschoten vegetatie nog sporen van een Duits mitrailleurpostje en eventueel ook restanten van vroegere bouwvolumes. In het kooibos lopen verder enkele onverharde maar grotendeels overgroeide kooipaden, onder meer langs de buitengracht, langs de vangpijpen, achter de vroegere loopschermen en op de rand van het kooibos, langs de binnenzijde van de buitengracht. Het kooibos is bereikbaar via een passerelle van betonnen straatpalen zonder erfgoedwaarde en afgesloten door een gerecupereerd ijzeren toegangspoortje, eveneens zonder erfgoedwaarde.

1.4. Fysieke toestand van het onroerend goed

De fysieke toestand van het onroerend goed waarvoor dit beschermingsdossier wordt opgemaakt is vastgesteld tijdens een plaatsbezoek op 13 oktober 2017. De fysieke toestand is op dat moment fotografisch gedocumenteerd. Deze registratie is als bijlage bij het ministerieel besluit gevoegd en geeft een beeld van de toestand van het onroerend goed op het moment van de bescherming.

De eendenkooi is sinds 1972 niet meer actief gebruikt als vangstinstallatie en ook niet meer als vogelringplaats. De afneembare vangfuiknetten van de vangpijpen zijn verdwenen. Door omgevallen bomen en afgebroken takken zijn meerdere ijzeren beugels van de vangpijpen verplooid. Van de overspanning met kippengaas blijven slechts enkele fragmenten over. De rietschermen ontbreken maar er zijn meerdere sporen bewaard van de steunconstructies voor de loopschermen, kortschermen en blindschermen. Deze bestaan uit gerecupereerde spoorstaven en betonijzer en plaatselijk ook met recupereerde spoorwegdwarsliggers. De vangpijpen en de kooiplas zijn enigszins aangeslibd, net als de omlopende gracht rond het kooibos. Sporadisch komt er jonge boomopslag in de vangpijpen voor.

Het bakstenen kooihuisje is niet bouwvallig maar de nog aanwezige houten toegangsdeur is vernield. De houten rustplank is verdwenen maar de bakstenen steunen waarop deze was gemonteerd, zijn nog aanwezig. De gemonteerde ijzeren rekken en haken zijn bewaard maar, net als de ijzeren bindhaak, roestig.

Er wordt geen actief bosbeheer meer uitgevoerd in het kooibos, waardoor er talrijke bomen zijn afgeknakt of omgewaaid, voornamelijk aan de noordwestzijde van de eendenkooi. Toch is er nog steeds een gevarieerde struikenetage met onder meer éénstijlige meidoorn, gewone vlier, hondsroos, sleedoorn, hazelaar, Gelderse roos en sneeuwbes. Er komt ook een relictpopulatie voor van Canadese kornoelje. In het kooibos is nog steeds een broedvogelkolonie met een 80-tal nesten van aalscholver.

2. EVALUEREND GEDEELTE

2.1. thematisch-typologische situering

Op basis van de criterianota rond eendenkooien in Vlaanderen zijn 29 locaties met zekerheid bekend. In de provincie Antwerpen liggen of lagen deze kooien in Bornem-Weert, Brecht, Retie, Hingene (3), Puurs, Ekeren (3) en Zandvliet. In Oost-Vlaanderen liggen of lagen ze in Aalter, Bazel, Uitbergen, Berlare, Evergem, Eksaarde, Sinaai, Moerbeke (3) en Wachtebeke. In West-Vlaanderen is of was dit in Adinkerke, Merkem, Woumen, Meetkerke, Loppem en Assebroek. In Limburg ligt of lag ze in Rekem.

Slechts één eendenkooi met bewaarde kenmerken is als dusdanig beschermd. Deze locatie is onderdeel van het beschermd cultuurhistorisch landschap 'Plassen van Overmere-Donk: fase 1' beschermd bij Koninklijk Besluit van 6 juli 1956 <https://inventaris.onroerendergoed.be/aanduidingsobjecten/8347>. Rond de eendenkooien van Bornem en Meetkerke zijn eerdere beschermingsinitiatieven als cultuurhistorisch landschap verbroken. De eendenkooi van Bornem was tussen 7 april 1995 en 31 mei 2007 onderdeel van het beschermde cultuurhistorisch landschap 'Landschap van de Oude Schelde: deel Eendenkooi en 't Graafschap' in Bornem en Weert, vernietigd door de Raad van State ingevolge arrest van 31 mei 2007 <https://inventaris.onroerendergoed.be/aanduidingsobjecten/5515>.

De eendenkooi van Merkem is binnen de lijst met bekende locaties aangestipt als een representatieve, deels bewaarde eendenkooi van het rogge-ei-type, bovendien nog met een gedeeltelijk bewaard kooihuisje en werd omwille daarvan voorgesteld voor bescherming. Bovendien is deze eendenkooi van Merkem nog steeds gelinkt aan het historische grondbezit. Op basis van de criterianota en na evaluatie werden verder nog de eendenkooien van Bornem (Bornem-Weert) en Meetkerke (Zuienkerke) voorgedragen voor bescherming.

2.2. Evaluatie van de erfgoedwaarden

Historische waarde

De eendenkooi van Merkem heeft een historische waarde als getuige van een bijzondere jachttechniek op waterwild (zogenaamd vangbedrijf) zoals die vanaf de middeleeuwen werd toegepast. Er zijn sterke aanwijzingen dat het ontstaan van eendenkooien in Vlaanderen moet gesitueerd worden. De oudste vermelding van de eendenkooi van Merkem gaat terug tot 1591, maar de oorsprong van de constructie kan veel ouder zijn en opklimmen tot de middeleeuwen vermits de constructie als leengoed bekend is. Bovendien was het omliggende landschap, als uitgeveend graslandgebied, al vanaf de 12de-13de eeuw een zeer geschikt pleistergebied voor watervogels. De eendenkooi is onafgebroken verbonden aan het kasteel van Merkem, waarvan de geschiedenis minstens teruggaat tot de vroege 12de eeuw. De heren van Merkem konden zich hiervoor beroepen op het feudale jachtrecht. De eendenkooi wordt voor het eerst duidelijk weergegeven op een 17de-

eeuwse handgemaakte kaart, gesitueerd tussen 1672 en 1696. Hierop is ook een groot bouwvolume voorgesteld waarover geen nadere gegevens bekend zijn.

De eendenkooi van Merkem is meerdere malen heringericht, onder meer in opdracht van de Baron Pierre de Coninck de Merckem (1882-1963) in 1919, na de grondige vernieling tijdens de Eerste Wereldoorlog, toen de eendenkooi in het inundatiegebied van de Belgisch-Duitse frontsector lag. In het kooibos was minstens één mitrailleurpostje aanwezig, als vooruitgeschoven onderdeel van een Duitse verdedigingslinie tussen de gehuchten Luigem en Vijfhuizen. Een laatste grote herinrichting, in opdracht van de adellijke familie de Coninck de Merckem en de aanverwante familie van Caloen, dateert van 1959.

De eendenkooi werd als vangstinstallatie geëxploiteerd door de adellijke eigenaars, via hun rentmeesters of via een zogenaamde kooibaas. Hiervoor werd een vaste kooiman in dienst genomen. Er is aangetoond dat er familiebanden waren tussen de kooimannen van de eendenkooi van Merkem en deze van de nabijgelegen eendenkooi van De Blankaart in Woumen. De initiële functie van de eendenkooi voorzag in afzet van wild (eendenbout, eendenborst, mogelijk ook pastei), deels voor eigen consumptie maar ook voor afzet, onder meer in Roeselare.

Technische waarde

De eendenkooi van Merkem heeft een technische waarde omwille van de inrichting volgens het algemeen bekende rogge-ei-type. Uit mondelinge overlevering is bekend dat bij de heraanleg van de constructie in 1959, door eigenaar Baron Pierre de Coninck de Merckem, inspiratie werd opgedaan in de eendenkooien van Meetkerke, Bornem en twee andere, niet nader bekende constructies in Nederland. Met name de vormgelijkenissen tussen de eendenkooi van Merkem en deze van Meetkerke zijn treffend.

De bewaarde inrichting is uitgerust met vier vangpijpen met gekromd vangfuiknet. Dit vangpijptype, ten onrechte vaak als het oud-Hollandse type voorgesteld, vormt een Vlaams prototype en stond garant voor een ruimere verspreiding in de ons omringende landen. Op basis van zichtbare reliëfsporen op digitale luchtbeelden is ook een relict van een vroegere vangpijp of van een toevoersloot bekend, waardoor verondersteld wordt dat de eendenkooi voor 1919 of voor 1959 een andere inrichting kende. Alle beschikbare iconografische bronnen voor 1965 wijzen ook in die richting. Het uitzicht van deze vangpijp of van een eventuele andere is gedocumenteerd door enkele uitzonderlijke fotografische opnamen genomen tussen 1890 en 1907.

Alle toebehoren waarmee een eendenkooi in 1959 als bijzondere vangstinstallatie werd ingericht, waaronder vangpijpen met ijzeren beugels overspannen door kippengaas, steunconstructies van de vroegere rietschermen uit gerecupereerde spoorstaven en betonijzer en plaatselijk ook met gerecupereerde houten spoorwegdwarsliggers, vormen één geheel en zijn hier nog als relict afleesbaar. Om de oeverzones van de kooiplas en van de vangpijpen te versterken werden toen ook betonnen oeververdedigingen aangebracht. In het kooibos komt nog een relictpopulatie voor van Canadese kornoelje, die origineel als vlecht- en bindmateriaal dienst deed om de eendenkooi met houten vangpijpen op te bouwen en te onderhouden. De plaatselijke heesterbeplanting van sneeuwbes langs delen van het kooipad en op de verhoogde berm langs de kooiplas verschafte extra beschutting langs de loopschermen.

Als belangrijke secundaire uitrusting is nabij de zuidoostelijke vangpijp ook een bakstenen kooihuisje bewaard. Het vervangt een voorgaand exemplaar dat deels

uit riet was opgebouwd. Het oorspronkelijk door een houten deur afgesloten kooihuisje is voorzien van een bak om lokvoeder te bewaren en twee loervenstertjes. Er zijn ook bakstenen steunen aanwezig waarop oorspronkelijk een rustplank was gemonteerd. Op de muren en aan het plafond van het kooihuisje zijn ijzeren rekken en haken gemonteerd, bedoeld om vangfuijknetten op te hangen en te laten drogen. Rond het kooibos en langs de vangpijpen lopen er vervaagde tracés van iets verhoogde kooipaden. Langs de kooiplas liggen ook verbrede bermen waarop eenden konden rusten. Een haak om de rietschermen aan te binden en eendenlokfluitje voor de organisatie van de jacht zijn bewaard gebleven.

De inplanting van de eendenkooi werd bepaald door de ligging binnen de brede, overstroombare IJzervlakte waarbinnen een traditioneel hooilandbeheer werd gevoerd. Dit grote waterrijke gebied was daardoor een aantrekkelijk pleistergebied voor watervogels, noodzakelijk voor een succesvolle eendenvangst. Het omgrachte kooibos, met daarin fragmenten van hakhout met overstaanders, respectievelijk in de struiklaag en opperhoutlaag is nog goed herkenbaar. Via een noordelijke gracht werd een vaarverbinding gemaakt met het Koevaartje om de eendenkooi met een bootje te bereiken.

Volkskundige waarde

Bij de aanleg van de eendenkooi speelde grondbezit en vermogen een belangrijke rol. De eendenkooi van Merkem benadrukte de status van de achtereenvolgende Heren van Merkem, waaronder de familie de Merode in de 18de eeuw en de familie de Coninck de Merckem in de 19de en 20ste eeuw. De eendenkooi zorgde ervoor dat men op het kasteel van smaakvol vlees was verzekerd. De exploitatie van de eendenkooi was onderdeel van het omvattende beheer van het adellijke domein en behoorde toe aan rentmeesters. Het toezicht op de eendenkooi werd toevertrouwd aan zogenaamde kooibazen of aan jachtopzichters.

Zeker sinds de 19de eeuw, maar vermoedelijk reeds veel eerder hadden de kasteelheren een vaste kooiman in dienst. De oudst bekende kooiman in Merkem is een zekere Louis Leeman. Hij werd opgevolgd door Amandus Decap (1837-1916), wiens echtgenote, Rosalie Dekeirel (1845-1940), de enige bekende kooivrouw is in Vlaanderen. Zij werden in hun functie opgevolgd door hun zoon René Decap (1875-1931). Het uitzonderlijke landelijke beroep van kooiman werd in stilte en eenzaamheid en vaak 's nachts op en rond de eendenkooi uitgeoefend. De laatste kooiman van de eendenkooi van Merkem was Gerard Van Peperstraete, die het vak leerde van zijn vader Arsène Van Peperstraete. Zijn schoonzoon Ivan Desot is de laatste hulp-kooiman in Vlaanderen. Het solitaire beroep of bijberoep werd stevast als geheimzinnig omschreven waardoor het een memorabele volkskundige achtergrond kende. Uit bronnenstudie is bekend dat het gebruik van een rosse kooihond en van een fluitje om eenden te lokken in de eendenkooi van Merkem werd toegepast.

Ruimtelijk-structurerende waarde

De eendenkooi van Merkem bezit een courante aanleg met een min of meer rechthoekige omgrachte kooiplas met vier vangpijpen, omgeven door een kooibos met een variatie van opgaande bomen en een struiklaag. Het kooibos is omgeven door vanuit de IJzer overstroombare graslanden. Deze open vlakte van voornamelijk hooilanden zonder perceelsrandbegroeiing zorgt ervoor dat het kooibos een sterk ruimtelijk-structurerend element is in de brede IJzervallei.

Wetenschappelijke waarde

De eendenkooi van Merkem is, na verlies van de oorspronkelijke jachtfunctie, verder ontwikkeld tot een bijzonder biotoop voor broedende en pleisterende watervogels. Het kooibos groeide uit tot broedkolonie van blauwe reigers en aalscholvers. De begroeiing van het kooibos, bestaande uit een begreppeld alluviaal bos biedt een afwisselend biotoop voor houtachtige en kruidachtige planten. Het spectrum aan soorten en -variëteiten uit het genus *Populus* (populier) bestaat uit specifieke en karakteristieke cultuurvariëteiten.

Het gebruik van de eendenkooi van Merkem als vogelringplaats vanaf omstreeks 1960, door mede-eigenaar Baron Roger van Caloen (1912-1985), geeft uitdrukking aan een aanvullende wetenschappelijke waarde. Het inschakelen van deze liefhebberij was een aanvulling bij de jachtfunctie maar betekende ook een motivatie tot behoud van de vangstinstallatie. In deze eendenkooi werden aanzienlijke aantallen watervogels gelokt, geringd, vrijgelaten en eventueel terug gevangen, met het oog op ornithologisch onderzoek naar aspecten van onder meer verspreiding, levensduur en migratie van soorten. Dit onderzoek gebeurde hier tijdelijk vanuit een onderling samenwerkingsverband tussen de private eigenaar en *Tringa*, een vogelringgroep rond Paul Houwen (1933-1991), voormalig conservator in het nabijgelegen natuurreservaat De Blankaart. Van de geringde eenden zijn talrijke terugmeldingen bekend, onder meer uit Noord-Europese landen en uit Aziatisch Rusland.

2.3. Motivering van het type bescherming

De eendenkooi wordt, voortgaand vanuit de criterianota rond eendenkooien in Vlaanderen beschermd als monument. Kooiplassen en vangpijpen worden immers als kunstmatige, door de mens aangelegde infrastructuur met een zeer specifieke technische waarde geïnterpreteerd, waardoor dit type bescherming het meest geëigend is. Het Onroerenderfgoeddecreet definieert een monument als volgt: "een onroerend goed, werk van de mens of van de natuur of van beide samen, met inbegrip van de cultuurgoederen die er integrerend deel van uitmaken, inzonderheid de bijhorende uitrusting en de decoratieve elementen van algemene belang wegens de erfgoedwaarde(n)."

2.4. Motivering van de afbakening van de bescherming

De afbakening van het beschermd onroerend goed is opgenomen op het plan dat als bijlage bij het ministerieel besluit is gevoegd. Alle kadastrale percelen gevat door de bescherming zijn opgenomen in artikel 1 van het ministerieel besluit.

De afbakening omvat het volledige perceel van de eendenkooi waardoor zowel het kooibos met de relictten van vangpijpen en ijzeren beugels, het resterende kooihuisje (kadastraal niet geregistreerd) als de kooiplas gevat worden. Teneinde de omgrachting rond het kooibos integraal in de bescherming te betrekken is een strook van 2 m rond het perceel mee opgenomen. Ook de bredere noordelijke grachtverbinding tussen het kooibos en het Koevaartje, langs waar de eendenkooi met een bootje kon worden bereikt, is met een breedte van 4 m opgenomen binnen de beschermingsperimeter. De waardevolle natte graslandcontext rond de eendenkooi is reeds onderkend door de geldende bestemmingen binnen het Gewestelijk Ruimtelijk Uitvoeringsplan Blankaart – Merkembroek (MB 3 april 2009), waardoor geen ruimere beschermingsperimeter is vereist.

2.5. Juridische toestand

2.5.1. Onroerend Erfgoed:

Op het omgevingsplan in bijlage bij dit dossier zijn de beschermingen opgenomen die in de buurt liggen van het onroerend goed waar dit dossier over gaat.

De ruime omgeving van de eendenkooi is opgenomen in de inventaris van het landschappelijk erfgoed als landschapsatlasrelict, evenwel zonder te zijn vastgesteld

- IJzervallei tussen Elzendamme en Woumen en Lovaart bij Pollinkhove (ID: [135145](#))

De eendenkooi van Merkem is opgenomen in de inventaris van het bouwkundig erfgoed, vastgesteld op 5 oktober 2009:

- Eendenkooi van Merkem (ID: [79610](#))

Nabij de hier voorgestelde afbakening zijn geen andere erfgoedelementen vastgesteld of beschermd. De dichtstbijzijnde bescherming is het beschermd monument Fort De Knocke (MB 24 oktober 1995), ten westen van de eendenkooi.

2.5.2. Ruimtelijke Ordening:

Volgens het Gewestplan Diksmuide-Torhout (KB 05/02/1979) is de eendenkooi gelegen in reservaatgebied, omgeven door valleigebied of agrarische gebied met landschappelijke waarde. Deze bestemming is verfijnd in het vastgesteld Gewestelijk Ruimtelijk Uitvoeringsplan Blankaart-Merkembroek (MB 03/04/2009). Er zijn verder geen plannen van aanleg of gemeentelijke ruimtelijke uitvoeringsplannen van kracht.

2.5.3. Natuur en Bos:

De eendenkooi van Merkem is gelegen in het VEN-gebied 'IJzervallei' (ID: 202, gebied nr. 106), categorie Grote Eenheid Natuur. De eendenkooi is niet gesitueerd binnen een afbakening als Habitatrictlijngebied, maar behoort wel tot het Vogelrichtlijngebied 'IJzervallei' (ID: BE2500831). De percelen behoren niet tot een Vlaams natuurreservaat of een erkend natuurreservaat.

De eendenkooi ligt binnen de perimeter van het natuurinrichtingsgebied De Blankaart, ingesteld op 15 december 2006 en nog in uitvoering.

Op de Biologische waarderingskaart (versie 2) wordt de eendenkooi afzonderlijk gekarteerd (ka).

2.5.4. Landbouw en Visserij:

Er is geen betrokken agrarisch gebied ter hoogte van de eendenkooi. Het visserijrecht is exclusief in handen van de eigenaar.

De eendenkooi behoort tot het werkingsgebied van de wildbeheerseenheid IJzervalleien (ID: 117) en is geregistreerd als jachtterrein (ID: 117034) goedgekeurd door de Provincie West-Vlaanderen (BD 19/01/2017).

2.5.5. Water:

Het Koevaartje (soms ook Koevaardeken genoemd), net ten noorden van de eendenkooi is een waterloop van 2de categorie beheerd door de Zuid-IJzerpolder. De poldersloot ten

oosten van de eendenkooi mondt uit in het Koevaartje en wordt ook door het polderbestuur beheerd.

De eendenkooi is tevens gesitueerd in het drinkwaterwingebied van het drinkwaterproductiecentrum De Blankaart.

3. BEHEERSVISIE

3.1. Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed

In het beschermingsbesluit zijn beheersdoelstellingen opgenomen. Je vindt die terug onder artikel 3 van het besluit. De beheersdoelstellingen moeten de zakelijkrechthouders (eigenaars, erfpachthouders, opstalhouders en leasinggevers) en gebruikers op weg helpen om de erfgoedwaarden maximaal in stand te houden of te verbeteren. Ze hebben de optimale verwezenlijking van de erfgoedwaarden voor ogen.

Ze geven richting aan of vormen een kader voor toekomstig beheer van het beschermd onroerend goed. Zakelijkrechthouders en gebruikers dienen rekening te houden met deze beheersdoelstellingen als ze werken wensen uit te voeren aan het beschermd goed. Ook de overheid houdt met deze doelstellingen rekening als ze over deze werken advies moet geven of als ze toelating moet geven voor die werken.

De beheersdoelstellingen spelen in op de erfgoedwaarden, erfgoedelementen en erfgoedkenmerken opgenomen in artikel 2 van het beschermingsbesluit.

Deze bepalingen zijn op maat van de bescherming. Hieronder lichten we een aantal van deze beheersdoelstellingen toe zodat duidelijk is wat er mee wordt bedoeld.

Algemeen wordt ingezet op het herkenbaar houden van de eendenkooi volgens het roggei-type zoals laatst heringericht in 1959. Gezien het technische en didactische belang van de eendenkooi wordt het behoud en het functioneel herstel van één van de vier vangpijpen vooropgesteld, bij voorkeur de zuidoostelijke vangpijp waarlangs het kooihuisje is ingeplant. Voor deze vangpijp wordt geopteerd voor een reconstructie gebaseerd op het oorspronkelijke Oud-Vlaamse type, met overspannen ijzeren beugels, samen met het herstel van de bijhorende rietschermen, gesteund door een constructie met aanwezige gerecupereerde spoorstaven en betonijzer. Voor de overspanning kan geopteerd worden voor zwarte nylonnetten in plaats van kippengaas uit gegalvaniseerd ijzer. De drie overige vangpijpen kunnen in contour behouden blijven, zonder behoud of herstel van de ijzeren beugels en rietschermen. Facultatief kan ook het oostelijke loopscherm tussen de kooiplas met verbrede berm en het kooipad gereconstrueerd worden, eveneens gesteund door een constructie met aanwezige gerecupereerde spoorstaven en betonijzer. De vangpijpen dienen periodiek en op kleinschalige wijze ontmodderd te worden. Spontane boom- en struikopslag in de vangpijpen wordt actief tegengaan.

De kooiplas dient periodiek en met aangepaste werktuigen ontslibd te worden, bij voorkeur met verpompings van het vloeibare slib naar een tijdelijke en nabijgelegen slibontwateringsinstallatie. Bij toepassing van andere technieken dienen deze werken gepland te worden bij een gemiddeld lage grondwaterstand. De verbrede bermen langs de kooiplas kunnen plaatselijk aangevuld worden met vrijkomende vastere slibmassa. Gezien de mogelijke impact op bodemarchiefwaarden is een archeologische werkbegeleiding bij het uitvoeren van deze werken aangewezen. De aanwezige oeververdediging met betonplaten rond de kooiplas en bij de aanzet van de vangpijpen dient behouden te blijven. Indien nodig kan deze beschoeiing hersteld worden. Ten behoeve van amfibieën en andere dieren kunnen plaatselijke uitstapplaatsen voorzien worden.

In het kooibos dient een middelhoutbeheer ingesteld te worden met periodieke hakbeurten van de struiklaag en een gerichte verzorging van een gevarieerde opperhoutlaag. Desgevallend dient de opperhoutlaag en struiklaag ingeboet te worden met daartoe

geschikte soorten. Hierbij dienen voldoende opgaande bomen (cultuurpopulier, wilg, abeel, eik) behouden te blijven om een broedpopulatie van blauwe reiger op peil te kunnen houden. De relictpopulatie van Canadese kornoelje en de heestermassieven met sneeuwbes dient behouden te blijven. De gevarieerde greppelstructuur in het kooibos dient bewaard te blijven door de greppels periodiek te schonen van bladval. De kooipaden en de verbrede bermen langs de kooiplas dienen in onverharde toestand behouden te blijven. De betonnen passerelle en het ijzeren toegangspoortje zonder erfgoedwaarde kunnen vervangen worden.

Het kooihuisje dient behouden en geherwaardeerd te worden. Hierbij wordt uitgegaan van behoud van de bakstenen gevels met de beide loervenstertjes en behoud van het betonnen dak. Het houten schrijnwerk van de toegangsdeur en van de onbeglaasde loervenstertjes kan naar oorspronkelijk eenvoudig model vervangen worden. In het interieur van het kooihuisje dient de betonnen voederbak behouden te blijven en afgedekt met een houten deksel. Op de bakstenen steunen kan opnieuw een houten rustplank gemonteerd worden. De ijzeren rekken en haken om de vangfuiknetten op te hangen dienen zowel aan de buiten- als aan de binnenzijde van het kooihuisje behouden te blijven. Ook de bindhaak voor het herstellen van de rietschermen dient terplekke behouden te blijven.

De omgrachting rond het kooibos dient als open sloot, zonder beschoeiing behouden te blijven. De gracht dient regelmatig geruimd te worden. Ook de grachtverbinding met het Koevaartje dient als open sloot behouden te blijven en regelmatig geruimd te worden. Om rustverstoring te vermijden kan de betonnen overbrugging van de gracht weggenomen worden.

Omdat een gedeeltelijk functioneel herstel van de eendenkooi beoogd wordt, zijn rustverstorende activiteiten ongewenst. De gebruikelijke beperkte jachtfunctie kan evenwel worden voortgezet. In de bestaande accommodatie van de eendenkooi kan de functie als vangstinstallatie voor wetenschappelijk onderzoek (vogeltrekroutes, ziekteverspreiding,...) steeds worden opgenomen. Gezien de weinig geschikte mogelijkheden voor toegankelijkheid en het blijvend gebruik als jachtgebied wordt slechts een beperkte en occasionele ontsluiting voorgesteld via geleide bezoeken, waarbij enkel het pad van de passerelle naar het kooihuisje toegankelijk blijft. Een functioneel nevengebruik van de te behouden en functioneel te herstellen noordoostelijke vangpijp als ringstation voor watervogels wordt aangemoedigd.

3.2. Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed

Voor elk beschermd onroerend goed geldt het actief en passief behoudsbeginsel. Dit betekent dat de zakelijkrechthouders en gebruikers het beschermd goed in goede staat moeten houden door de nodige instandhoudings-, beveiligings-, beheers-, herstellings- en onderhoudswerken uit te voeren en dat het verboden is om een beschermd onroerend goed te ontsieren, te beschadigen, te vernielen of de erfgoedwaarden er van aan te tasten. Het betekent ook dat een zakelijkrechthouder en gebruiker verplicht is het beschermd onroerend goed als een goed huisvader te beheren en het dus niet te verwaarlozen. Alle voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van het beschermd onroerend goed die van toepassing zijn op het beschermd goed zijn opgenomen in artikel 4 van het beschermingsbesluit.

In het Onroerenderfgoeddecreet en Onroerenderfgoedbesluit zijn een aantal algemene voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van beschermd onroerend erfgoed opgenomen. Dat zijn deze:

- het goed als een goede huisvader beheren en de nodige voorzorgsmaatregelen nemen tegen schade ten gevolge van brand, blikseminslag, diefstal, vandalisme, wind of water;
- de toestand van het goed regelmatig controleren;

- regulier onderhoud uitoefenen;
- onmiddellijk passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen nemen in geval van nood;
- de ligging of het profiel van de vangpijpen en van de kooiplas behouden.

Om de erfgoedwaarden van het onroerend goed dat met dit besluit wordt beschermd in stand te houden legt het besluit een aantal bijkomende bijzondere voorschriften op. Deze zijn opgenomen in artikel 4 van het besluit.

Deze bepalingen zijn op maat van de bescherming. Hieronder lichten we een aantal van deze bijzondere voorschriften toe zodat duidelijk is wat er mee wordt bedoeld of waarom deze worden opgelegd.

Het is aangewezen om regelmatig boom- en struikopslag en klimplanten in de nabijheid van de vangpijpen en de rietschermen af te zetten of te verwijderen. Het omwaaien, wortelen of hechten van deze vegetatie kan immers leiden tot beschadiging van deze constructies. Bij sterke sneeuwval dienen sneeuwmassa's boven op de vangpijpen tijdig geruimd te worden om inklappen van de constructies tegen te gaan.

Ook de verlanding en/of verbossing van de vangpijpen moet tegengegaan worden door verteerde bladeren en modder regelmatig te ruimen en boomopslag op de oevers terug te dringen. Te sterke beschaduwing en overmatige bladval leidt immers tot een slechte waterkwaliteit en een verlies aan wateroppervlak.

3.3. Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed

Voor sommige werken aan het beschermd onroerend goed moet een toelating worden gevraagd. Sommige werken kunnen namelijk een negatief effect hebben op de erfgoedwaarden. Voor alle werken die stedenbouwkundig vergunningsplichtig zijn, of waarvoor een verkavelingsvergunning, milieuvergunning of natuurvergunning nodig is vraagt de vergunningverlener (de gemeente of de Vlaamse overheid) advies aan het agentschap Onroerend Erfgoed van de Vlaamse overheid.

Voor een aantal werken die niet vergunningsplichtig zijn, moeten de zakelijkrechthouders en gebruikers, voorafgaand aan de uitvoering van de werken, toelating vragen aan het agentschap Onroerend Erfgoed of aan de erkende onroerenderfgoedgemeente. Een overzicht van alle erkende onroerenderfgoedgemeenten is te vinden op www.onroerenderfgoed.be.

De werken waarvoor u toelating moet vragen zijn opgesomd in artikel 5 van het beschermingsbesluit.

In het Onroerenderfgoeddecreet en Onroerenderfgoedbesluit zijn voor een aantal specifieke beschermde types toelatingsplichten ingeschreven. Voor het onroerend goed dat in dit beschermingsdossier wordt vermeld zijn volgende toelatingsplichten van toepassing die opgenomen zijn in het Onroerenderfgoedbesluit. De toelatingsplichten zijn op maat van de bescherming.

4. BRONNEN

Publicaties:

ANSELIN A., DEVOS K. en KUYKEN E., 1998: Kolonievogels en zeldzame broedvogels in Vlaanderen in 1995 en 1996, Brussel

BOSSU P., 1992: Roep voor de natuur, postuum huldeboek Paul Houwen, Natuurreservaten vzw, 223

DE CONINCK DE MERCKEM C., 1878: Annales de Merckem, Brugge, uitgeverij De Zuttere, 184

DE FLOU K., 1914: Woordenboek der toponymie van Westelijk Vlaanderen, Vlaams Artesië, het Land van den Hoek, de graafschappen Guines en een gedeelte van het graafschap Ponthieu, Volume I, Gent, 91

DEGUENT R., 1929: Les inondations du front belge (1914-1918), Paris-Bruxelles, 1929

DESMET J., 2012: De Meetkerkse Moeren, Provincie West-Vlaanderen, 66

MASSART J., 1919: Ce qu'il faut voir, sur les champs de bataille et dans les villes détruites de Belgique, Volume II Le front de Flandre, Touring Club de Belgique, Brussel: Société anonyme belge d'imprimerie.

MISSIAEN H. en VANNESTE P. met medewerking van GHERARDTS F., 2006: Inventaris van het bouwkundig erfgoed, Provincie West-Vlaanderen, Gemeente Houthulst, Deelgemeenten Jonkershove, Klerken en Merkem, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen WVL24, (onuitgegeven werkdocumenten)

ONROEREND ERFGOED, 2017: criterianota Eendenkooien in Vlaanderen, Vlaamse overheid, Onroerend Erfgoed, 18

PIETERS R., 1885: Geschiedenis van Dixmude naar de beste oorkonden, Familia et Patria

PRIEM V., 1998: Kastelen en landhuizen in de Westhoek, Ieper, 72-77

RODTS A., 1984: Achter de schermen van de eendenkooi, De Wielewaal 50, 417-433

TERMOTE J. en HIMPE K., 2001: Cultuurhistorische inventarisatie watergebonden bouwkundig erfgoed, Advies inzake conservering, restauratie en eventuele reconstructie in het kader van het landinrichtingsproject 'De Westhoek', 140

THYS, R., 1922 : Nieuport 1914-1918. Les inondations de l'Yser et la Compagnie des sapeurs-Pontoniers du Génie Belge, Paris-Liège-Londres, 1922.

VAN DEN BOSSCHE H. 2013: Park van het kasteel De Coninck de Merckem, onuitgegeven werkdocumenten in het kader van het onderzoek van het oorlogslandschap van de Eerste Wereldoorlog, Agentschap Onroerend Erfgoed

VANDERGUCHT H., 1918: Rondom... den Yzer, Uitgeverij Decarne, Stavele

VAN DRIESSCHE T. 2012: Lieu de mémoire Drie Grachten, onuitgegeven werkdocumenten in het kader van het onderzoek van het oorlogslandschap van de Eerste Wereldoorlog, Agentschap Onroerend Erfgoed

VERHEYEN R., 1966: Het voorkomen van de blauwe reiger, *Ardea cinerea cinerea* (L.) in België en de evolutie van de reigerstand in die landen welke de Belgische populatie kunnen beïnvloeden, De Giervalk, 56-4, 374-403

VERTRAETEN A., KARELSE D. en ZWAENEPOEL A., 2008: Eendenkooien in Vlaanderen: verborgen, meestal verdwenen en bijna vergeten, in M&L 27-5, 33-69

VERSTRAETEN A., KARELSE D. en ZWAENEPOEL A., 2011: Eendenkooien in Vlaanderen en Nederland en 7 andere Europese landen, Durme vzw en Eendenkooi Stichting, Libertas, Bunnink, 235

ZWAENEPOEL A. e.a., 2009: TWOL-Onderzoek naar historische wijzigingen in milieu-omstandigheden en beheer van de overstromingsgraslanden in IJzer- en Handzamevallei ten behoeve van het natuurbeheer en de natuurontwikkeling, 2, Brugge, 682-710

ZWAENEPOEL A. en VERHAEGHE F., 2011: De broeken van de IJzer-en Handzamevallei, OC-ANB Brussel, 350

Archieven:

- In Flanders Fields Documentatiecentrum
- Koninklijk Legermuseum
- Bayerisches Hauptstaatsarchiv München
- Militair Archief Vincennes

Interviews:

- Interview met Barones Françoise de Coninck de Merckem, bewoonster van het kasteel van Merkem, afgenomen door A. Zwaenepoel op 16 januari en 6 februari 2008
- Interview met George Calliau, voormalig hovenier op het kasteel van Merkem, afgenomen door A. Zwaenepoel op 16 januari en 6 februari 2008

Mondelinge mededelingen:

- Yvan Desot, opzichter
- Familie Harou, eigenaars
- Chris Vandewalle, archivaris
- Floris Verhaeghe, auteur
- André Verstraeten, auteur
- Arnout Zwaenepoel, bioloog

Schriftelijke mededelingen:

- Marc Becuwe, bioloog
- Chris Vandewalle, archivaris
- Floris Verhaeghe, auteur

5. BIJLAGEN BIJ HET INHOUDELIJK DOSSIER

5.1. Omgevingsplan bij de bescherming

5.2. Fotobijlage

De fotoregistratie van de fysieke toestand, gevoegd als bijlage bij het ministerieel besluit bevat alle relevante foto's bij deze bescherming.

5.3. Documentatie

5.4. Criterionota